

КИРЧІВ

Роман Теодорович –

доктор філологічних наук,
професор, провідний науковий
співробітник відділу етнології
сучасності Інституту
народознавства НАН України

ПРОМОТОР НОВОЧАСНИХ ЕТНОЛОГІЧНИХ СТРАТЕГІЙ

**До 70-річчя академіка НАН України
С.П. Павлюка**

2 січня виповнилося 70 років відомому українському етнологу, історику, доктору історичних наук, професору, директору Інституту народознавства НАН України академіку НАН України Степану Петровичу Павлюку.

Свою першу борозну на науковому полі розпочинав Степан Павлюк з дослідження фактично найфундаментальнішої субстанції буття й життєдіяльності українського народу – його хліборобської культури. Зокрема, в краю, де він з дитинства (а народився він у с. Волосянка Сколівського району Львівської обл.) відчув і пізнав, якими зусиллями освоювалося для життя навколишнє гірське середовище, скільки труду, знань і досвіду треба було, щоб в умовах малородючих ґрунтів і специфічного високогірного кліматичного режиму здобути кусок хліба. Близько 179 років тому Яків Головацький, уродженець галицького Опілля, на основі вражень і спостережень зі своїх народознавчих мандрівок у 30–40 роках ХІХ ст., особливо побаченого в українських Карпатах, з подивом і захопленням писав про долання верховинцями великих труднощів для того, щоб уможливити життя і продуктивну діяльність людини «в диких неплодовитих горах»^{*}.

Отож, Степан Павлюк поставив перед собою завдання дослідити цей феномен карпатського землеробства, пізнати його специфіку, простежити на основі етнологічної методики його традиційні форми і засоби. Оскільки матеріалу з цієї теми в науковій літературі було небагато, головний акцент зробив на польові дослідження, на основі яких була написана кандидатська дисертація і видана в 1986 р. монографія «Народна агротехніка українців Карпат».

^{*} Головацький Я. Велика Хорватія або Галичско-Карпатська Русь. У кн.: *Писання Маркіяна Шашкевича, Івана Вагилевича, Якова Головацького*. Львів, 1884. С. 233.

З президентом НАН України академіком Б.Є. Патонем

Розвиваючи вже набутий досвід і використовуючи новочасну методологію дослідження народної агрокультури, С. Павлюк поширив свої студії з цієї проблематики на всю Україну. Проведена кропітка дослідницька праця над архівними і літературними джерелами і, особливо, знов-таки, матеріали, здобуті в результаті експедиційних обстежень різних місцевостей України, втілилися в праці «Традиційне хліборобство України: агротехнічний аспект». У 1991 р. вона вийшла окремою книгою, а наступного року була захищена на спеціалізованій раді Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського НАН України як докторська дисертація.

Молодий учений стає одним з провідних фахівців в етнологічному дослідженні народної агрокультури, виступає з доповідями на фахових конференціях, з публікаціями в наукових виданнях, у яких звертає увагу на багато маловідомих і невідомих фактів з цієї проблематики, а також пропонує оригінальні методологічні підходи й осмислення її різних питань. Найбільш істотним є його бачення традиційної агрокультури різних етнографічних регіонів України як вкоріненої у віках єдиної цілісної системи, що при багатьох спільностях з відповідними аналогами хліборобських традицій інших народів, особливо слов'янських, відзначається і своєю виразною етнічною специфікою.

Заглиблення в проблематику традиційної народної агрокультури приводить ученого до цікавих зауваг і суджень етногенетичного характеру. Розпрацювання цього аспекту своїх наукових зацікавлень він знову спочатку орієнтує на найкраще відомий йому матеріал з українських Карпат. Вже як директор Інституту народознавства НАН України, ініціює і очолює підготовку фундаментальної праці в 4 томах «Етногенез та етнічна історія населення Українських Карпат». Її головна мета — комплексне дослідження на основі даних різних гуманітарних наукових дисциплін процесу заселення і культурного освоєння теренів карпатського регіону, на великій частині якого здавен утвердився український етнос.

Тема ця не нова, вона приваблювала і приваблює багатьох учених. У процесі її розпрацювання зроблено, сказано чимало змістовного й продуктивного і водночас — сумнівного і контрверсійного, що викликало застереження, заперечення та дискусії. Московські теоретики радянського часу фактично закрили чи зняли з наукового порядку денного багато питань цієї проблематики запропонованою ними концепцією про глобальний поділ єйкумени на так звані культурно-господарські типи. Згідно з цією теорією, Українські Карпати віднесено до Карпато-Балканського регіону з визначальним пастушим типом господарства і взагалі традиційної культури.

У цьому зв'язку дістала потужну підтримку і теорія так званої волоської колонізації Карпат, у тому числі й українських. Хоч треба сказати, що і в той підрадянський час були висунуті аргументовані архівними джерелами переконливі заперечення положень цієї теорії. У контексті застережень стосовно тверджень про поширення пастушого типу господарювання на всі Карпати вказувалося, що навіть в їх українській частині, особливо центральній і західній, віддавна культивувалося хліборобство, а це в свою чергу переконливо засвідчує колонізацію цих теренів не з пастушого сходу, а з прадавнього землеробського Прикарпаття, Поділля, Волині і Подніпров'я.

Поява двох перших об'ємних томів названої праці, опертих на студія з археології і антропології (Т. І. Львів, 1999) та етнології і мистецтвознавства (Т. П. Львів, 2006), переконує в науковій перспективності і результативності такого широковекторного підходу й напрямку розпрацювання етногенетичної проблематики, підведення під неї якнайбагатшої першоджерельної бази, комплексний аналіз і осмислення якої відкриває можливість для розвитку продуктивного наукового дискурсу в досліджуваній сфері й досягнення великою мірою достовірних висновків.

Особливо важливим у цьому плані є введення в предметну сферу досліджуваної проблеми потужного пласта різноманітного народознавчого матеріалу з етнографії, традиційного народного мистецтва, а в наступних томах — також з лінгвістики, фольклору, суспільно-політичної історії українців Карпат. До цього матеріалу зверталися в етногенетичному контексті й попередні дослідники, але в такому широкому і предметно зорієнтованому плані тут він задіяний уперше. І безсумнівна заслуга в цьому керівника й автора проекту Степана Павлюка.

Примітною рисою цієї праці є її ненав'язливі, але досить виразні теоретичні акценти, пов'язаність висвітлюваних питань з усім тим раціональним, що досі напрацьовано у сфері теорії етносу, специфіки його частин, етнографічних та локальних груп і загальної єдності головних етновизначальних прикмет та етнокультурної цілісності народу, що складалася й формувалася в процесі складного багатовікового історичного буття.

Ця схильність до заглиблення в теоретичні питання етногенетичної проблематики знайшла свій вираз, зокрема, в книжці С. Павлюка «Етногенеза українців: спроба теоретичної конструкції» (Львів, 2006). Властиво, прикметною рисою цієї праці є не стільки теоретизування, скільки головно зведення у певну систему і представлення сучасному читачеві основних положень, концептів вчення про етнос і закономірності його історичної еволюції від давньої родоплемінної спільноти до нової нації.

З академіком НАН України Іваном Дзюбою

Крізь призму теоретичного осмислення закономірностей основних етапів загальнолюдської еволюції автор екстраполює погляд на питання походження українського народу та формування його етноінтегруючих і етновизначальних прикмет. Тут він зупиняється на багатьох моментах, які в минулому мали і в наш час мають різні тлумачення, різночитання, зумовлені часто тенденційними, недружелюбними і ворожими ставленнями до українства. Своє бачення і осмислення таких неоднозначно трактованих питань учений опирає як на кращі попередні здобутки української науки, так і значною мірою на теоретичні положення й аналітичні дані сучасної етнології та інших народознавчих дисциплін, зокрема на їх напрацювання в українознавчій сфері.

Істотною позитивною рисою цієї праці є її виходи на різні сучасні реалії трактування етнокультурних та етнополітичних процесів в Україні, недомагання, недоречності в їх теоретичному осмисленні, а то й явно політично заангажовані наслідження, спекулятивні квазінаукові конструкції. Автор вказує на часті понятійні неточності і довільності в сучасних публікаціях стосовно цієї проблематики,

З доктором філологічних наук Павлом Гриценком і академіком НАН України Миколою Жулинським

які мають місце навіть у працях поважних авторів.

Бо й справді, скільки теоретичного туману вже напущено з маніпулюванням такими термінами, як «нація», з означеннями «модерна», «етнічна», «політична». Адже як слушно резюмує С. Павлюк, категорія нації як якісно вищої форми історичного розвитку етносу вже сама собою включає таку обов'язкову компоненту, як політичність, бо твориться вона в процесі консолідації етносу навколо певних суспільно важливих, передусім політичних, ідей, боротьби за незалежність, власну державність, формування й утвердження адекватних політичних інститутів тощо. Як етнополітична формація, нація не може абстрагуватися від сучасних її цивілізаційних, модерністичних процесів, не може бути позаетнічною, тим більше, якщо її основу творить історично утверджений здавна на своїй етнічній території народ.

У контексті роздумів автора над цими та іншими вузловими питаннями дуже актуальними є його апелювання до виваженості і точності в оперуванні поняттями, термінами. І не тільки заради академічного педантизму, а головню тому, що різні довільності і відступи від семантичної визначеності цих понять ведуть до викривлених уявлень, а то й зумисних смисло-

вих деформацій. Скажімо, дуже часто бачимо і чуємо в мас-медіа і навіть з трибуни Верховної Ради твердження, що Україна багатонаціональна держава. Особливо полюбляють цю сакраментальну формулу українські комуністи, свідомо замовчуючи чи нехтуючи, що навіть їхні класики виразно визначали багатонаціональну державу як політичне утворення, що охоплює різні нації чи їх частини з їхньою етнічною територією. Багатонаціональними державами були колишні Австро-Угорщина, Югославія, Радянський Союз, є теперішні Росія, Індія. Сучасна Україна, як і більшість інших держав Європи, має різнонаціональний склад населення при майже 80%-й чисельності людей корінної української нації. З інонаціональних груп громадян України лише кримські татари до певної міри є такими, що входять до її складу зі своєю історичною територією. Отож, вважати Україну багатонаціональною державою в жодному разі не можна. Вона — держава з різнонаціональним складом населення. А це не одне й те саме.

Йдеться головню про те, що такі свідомі чи несвідомі неточності, збочення в трактуванні, осмисленні історичних реалій і новочасних етнічних процесів, смислові зміщення понять нерідко провокують далеко сягаючі теоретичні і практичні політичні спекуляції, як, приміром, вимоги узаконення статусу російської мови як другої державної в Україні, штучне нагнітання сепаратистських настроїв, протистояння між регіонами України, нав'язування їй федеративного устрою тощо. В руслі здавна культивованих ворожих тенденцій і потуг щодо розчленування українського народу і перешкоди в його націєтворчому русі виникло і сучасне політичне русинство — пропагування й намагання теоретичного обґрунтування штучного етнічного виокремлення тієї частини українців Карпат, що зберегли давню народоназву «русини» й діалектні локальні особливості мови.

На ці та цілий ряд інших деформацій і кривотлумачень у теорії і практиці етнокультурних та етнополітичних реалій сучасної України й української перспективи звертає увагу С. Павлюк у своїх дослідженнях. Слушно на-

голошує, що в розпрацюванні цих питань та оперативному реагуванні на різні довільності й некомпетентності їх інтерпретації мали б узяти якнайдіяльнішу участь учені-народознавці, зокрема етнологи, які володіють надзвичайно вагомим теоретичним і фактологічним матеріалом з цього предмета.

Вельми присутнім здобутком С. Павлюка як наукового керівника і автора численних статей є підготовка і видання об'ємної праці «Мала енциклопедія українського народознавства» (Львів, 2007). У системному баченні й осмисленні вона окреслює різні багатопредметні аспекти українського народопізнання, його дотеперішні здобутки, представляє трудівників на цьому полі, а головне — орієнтує на ниві розпрацювання в дусі сучасних наукових досягнень зі звільненням від баласту псевдонаукових нашарувань, концепцій, понять, уніфікацією наукового термінологічного апарату.

Проблемі належного знання і володіння понятійно-термінологічним інструментарієм у науці, зокрема в її народознавчих складових, особливу увагу приділяє С. Павлюк у своїй книзі «Словник основних понять і термінів з теорії етнології» (Львів, 2008). З орієнтацією не тільки на наукового, а й широкого зацікавленого читача автор подає в алфавітному порядку багатий комплекс понять і термінів, що вживаються в сучасній етнології, з випрозоренням їхнього смислового навантаження і уточненням дефініцій та стосунку до реалій предметної сфери українського народознавства. Теоретичну і практичну вартість словникових статей збагачують змістовні зауваги автора щодо недоречних і помилкових привнесень у смисли непоодиноких понять та точного оперування ними не тільки в наукових і публіцистичних текстах, а й у побутовому мовленні.

Коли ще додати підготовлений за редакцією й авторською участю С. Павлюка навчальний посібник колективу науковців «Українське народознавство» (Львів, 1994, друге доповнене і поправлене видання — Київ, 2004) та низку інших аналогічних праць, то переконуються, як істотно задіяний учений у справі розбудови сучасного українського наукового

Зустріч із лауреатом Нобелівської премії Роалдом Хофманом в Інституті народознавства НАН України

народознавства і підготовки його дослідницьких кадрів.

Такі в загальному основні напрямки й змістові контрапункти наукових інтересів С. Павлюка, вже задіяних і предметно виражених у його дослідницькій продукції. А поряд з ними — ще чимало супутнього: статті, розвідки, наукові доповіді, публікації матеріалів, продиктовані нагальними науковими і громадсько-політичними потребами виступи в пресі, на радіо, телебаченні. Скільки цього всього — переконається кожен, перелиставши хоча б опублікований бібліографічний покажчик праць ученого.

А ще — керівництво протягом більш ніж чверті століття багатопрофільною народознавчою науковою установою; вузівські лекції; підготовка аспірантів і докторантів; редагування журналу «Народознавчі зошити», який виходить з 1995 р. і утвердився в opinіi наукових кіл як одне з найповажніших сучасних видань; рецензування і редагування багатьох авторських монографій і колективних праць і збірників; участь у спеціалізованих наукових радах із захисту кандидатських і докторських дисертацій, у редколегіях періодичних і серійних видань народознавчого профілю; дійова причетність до реалізації важливих наукових програм. Ось і зараз під керівництвом С. Павлюка здійснюється робота над «Зводом пам'яток історії та культури Львівщини» — од-

ним із томів монументальної академічної серії зводу пам'яток України, створюється енциклопедичний довідник з етнології.

Присутність у складі Інституту народознавства Музею етнографії і художнього промислу, який є найстарішою в Україні установою цього профілю і за кількістю та значущістю збережених пам'яток української народотрадиційної культури не має собі рівних, зобов'язує директора дбати і про налагодження належної науково-музеезнавчої й культурно-пропагандивної роботи. У його співавторстві підготовлена і видана українською та англійською мовами багато ілюстрована книга «Скарби музею етнографії та художнього промислу Інституту народознавства НАН України» (Львів, 2005).

За всім згаданим і не згаданим тут певний наклад праці, позначений прикметною тен-

денцією її промотора — робити щось таке, що ще не звідане, мало пізнане, що потрібне науковому поступу, розвитку й утвердженню українства.

Степан Павлюк сьогодні — в особливо продуктивному для вченого-гуманітарія віці. Перед ним продовження і завершення розпочатих досліджень — його особистих і вчених очолюваної ним інституції, освоєння нових наукових пластів і горизонтів, нові завдання, потреби й труднощі. Він — успішний організатор, менеджер наукової праці, бо й сам занурений у цю працю, добре знає і розуміє її специфіку та вагу для національної культури, для потреб сучасного українського державотворення та самоутвердження. Та й непрості проблеми, труднощі на цьому полі для нього не новина. Тож хай щастить ювілярові!